

Marcin Kostwiński¹

Uniwersytet Łódzki

CZY UZASADNIONE JEST KATEGORYZOWANIE STRON, KTÓRYM UDZIELANE SĄ POUCZENIA PROCESOWE?²

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSP-W.2024.010>

Date of receipt: 06.02.2025

Date of acceptance: 29.05.2025

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest zagadnieniu klasyfikacji uczestników postępowania cywilnego w świetle pouczeń udzielanych przez organy procesowe. Autor analizuje, jakim klasom stron (działającym samodzielnie, z pełnomocnikiem, niektórym podmiotom publicznym czy uczestnikom rynku finansowego) udzielane są pouczenia i w jakich sytuacjach. Na tej podstawie podjęto próbę ustalenia, czy wyodrębnienie określonych grup podmiotów pozostaje uzasadnione w świetle racjonalności działań ustawodawczych oraz zadań, jakie w postępowaniu cywilnym pełnią pouczenia.

Słowa kluczowe: pouczenia, postępowanie cywilne, lojalność procesowa, kwalifikowany pełnomocnik.

(Summary)

This article deals with the issue of classification of civil proceedings' participants in the light of instructions given by procedural authorities. The author analyses which groups of parties (acting alone, with an attorney, certain public entities or financial market participants) are given instructions and in which situations. On this basis, an attempt is made to determine whether the distinguishing of specific groups of entities remains justified in the light of the rationality of legislative action and the tasks which instructions perform in civil proceedings.

Key-words: instructions, civil procedure, procedural loyalty, attorney.

¹ Marcin Kostwiński – Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji, e-mail: mkostwinski@wpia.uni.lodz.pl; ORCID: 0000-0002-0979-9707.

² Publikacja powstała w ramach projektu badawczego „Komunikatywność pisemnych pouczeń w procesie cywilnym - w kierunku optymalnego modelu informowania stron o ich prawach i powinnościach procesowych” finansowanego z subwencji w ramach programu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza”.

1. Wprowadzenie

W procesie cywilnym ustawodawca typizuje różnorodne sytuacje, w których organy procesowe powinny lub mogą udzielać pouczeń stronom postępowania. Uważna analiza regulacji Kodeksu postępowania cywilnego pozwala stwierdzić, że pouczenia kierowane przez organy procesowe do uczestników postępowania mogą dotyczyć dwóch grup zagadnień. Po pierwsze, mogą być ukierunkowane na informowanie stron o ich uprawnieniach lub powinnościach procesowych oraz skutkach uchybień przepisom postępowania. Po drugie, pouczenia mogą być związane z kwestiami merytorycznymi.

Pouczenia mogą przybierać różną formę, którą zwykle determinuje moment ich udzielania. Wchodzi bowiem w rachubę informowanie ustnie podczas posiedzenia, bądź też przesyłanie pism sądowych zawierających instrukcje dla uczestników postępowania. Pouczenia mogą mieć odmienny charakter ze względu na konieczność ich dokonywania. W ustawie unormowano przypadki, w których organ procesowy obligatoryjnie powinien przekazywać pewne informacje stronom (co powinno wiązać się z koniecznością zaznajomienia stron z ich najważniejszymi uprawnieniami i powinnościami procesowymi) oraz takie, w których udzielenie pouczeń jest fakultatywne (co ma umożliwiać organom procesowym elastyczne reagowanie na sytuację zaistniałą w procesie). Wreszcie w Kodeksie postępowania cywilnego przewidziano wypadki, w których aktualizacja obowiązku informacyjnego wobec stron kształtuje się odmiennie ze względu na ich kwalifikacje podmiotowe, a w szczególności ze względu na ich reprezentację przez tzw. profesjonalnych pełnomocników³.

Powstaje jednak pytanie, jakie jest uzasadnienie takiej dyferencjacji oraz czy jest ona celowa i pożądana z perspektywy funkcji, jakie pełnią pouczenia. By odpowiedzieć na tak postawione pytania, należy w pierwszej kolejności prześledzić, w jakich wypadkach ustawodawca przewiduje udzielanie pouczeń. Dalej trzeba zastanowić się, w jaki sposób wyodrębniono grupy podmiotów, którym udzielane są pouczenia, by wreszcie określić, jakie zadania realizują pouczenia w procesie cywilnym oraz czy zaniechanie ich udzielania z przyczyn podmiotowych jest uzasadnione.

³ Mowa w tym wypadku o adwokatach, radcach prawnych, rzecznikach patentowych oraz Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej. Choć pojęcie „profesjonalnego pełnomocnika” jest powszechnie używane, to jednak w piśmiennictwie trafnie zwraca się z uwagę, że powinno się mówić o „kwalifikowanych” pełnomocnikach (Miczek, 2021, s. 31-35). Na potrzeby niniejszego opracowania pojęcie pełnomocnika „kwalifikowanego”, „profesjonalnego” i „fachowego” na określenie adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego i Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej będzie jednak używane zamiennie ze względu na przyjętą powszechnie praktykę.

Czy uzasadnione jest kategoryzowanie stron, którym udzielane są pouczenia procesowe?

2. Typizacja pouczeń ze względów przedmiotowych

Pouczenia udzielane stronom przez organy procesowe mogą dotyczyć kwestii związanych z merytorycznym rozstrzygnięciem sprawy, bądź zagadnieniami procesowymi. Z perspektywy niniejszego opracowania zasadnicze znaczenia ma druga kategoria pouczeń, które można też określić mianem pouczeń procesowych.

Odnosnie do pierwszej grupy przypadków, na podstawie art. 156¹ § 1 i 2 k.p.c.⁴ przewodniczący może pouczyć strony o prawdopodobnym wyniku sprawy w świetle zgłoszonych do tej chwili twierdzeń i dowodów, w szczególności co do wykładni przepisów prawa oraz faktów, które na danym etapie sprawy mogą zostać uznane za bezsporne lub dostatecznie wykazane. Ponadto zgodnie z art. 156² k.p.c. jeżeli w toku posiedzenia okaże się, że o żądaniu można rozstrzygnąć na innej podstawie prawnej niż wskazana przez stronę, należy uprzedzić o tym strony obecne podczas posiedzenia. Wreszcie w sprawach w zakresie prawa pracy przewodniczący poucza pracownika o roszczeniach wynikających z przytoczonych przez niego faktów w myśl art. 477 k.p.c. Literalnie w żadnym przypadku ustawodawca nie różnicuje sytuacji stron w zależności od ich reprezentacji przez pełnomocnika będącego adwokatem, radcą prawnym, rzecznikiem patentowym lub przez Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej. W piśmiennictwie zastrzega się jednak, że stosowanie art. 477 k.p.c. w odniesieniu do strony reprezentowanej przez fachowego pełnomocnika powinno być limitowane (Kaczyński, 2020, art. 477, nb 20; Kaczyński, Muliński, 2022, s. 312-313)⁵.

Jeśli zaś chodzi o pouczenia dotyczące sytuacji procesowych stron, to są one udzielane w różnorodnych wypadkach.

Po pierwsze, pouczenia mogą być udzielane przez sąd stronom występującym bez kwalifikowanych pełnomocników *ad hoc* co do czynności procesowych (art. 5 k.p.c.). W razie uzasadnionej potrzeby przewodniczący może udzielić stronom niezbędnych pouczeń, a stosownie do okoliczności zwrócić uwagę na celowość ustanowienia pełnomocnika procesowego (art. 212 § 2 k.p.c.). Nie jest przy tym jasny stosunek art. 5 do art. 212 k.p.c. Abstrahując nawet od tego, że pierwszy z przepisów odnosi się do kompetencji sądu, drugi zaś do kompetencji przewodniczącego, to nie przesądzono, czy art. 212 § 2 k.p.c. jest ściśle związany z art. 5 k.p.c., czy też jest unormowaniem samodzielnym. W piśmiennictwie dominuje jednak pogląd co do powiązania obu norm,

⁴ Ustawa z 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j., Dz. U. z 2024 r., poz. 1568).

⁵ Podobny pogląd wyrażono również w orzecznictwie – zob. wyrok SN 20.1.1966 r., II PR 371/65, OSNCP 1966, Nr 10, poz. 172.

z czego wyprowadza się wniosek o braku możliwości zastosowania art. 212 § 2 k.p.c. do strony reprezentowanej przez kwalifikowanego pełnomocnika (Wiśniewski, 2024, s. 85; Zamojski, 2024, art. 212, nb 13; Łazarska, Szanciło, 2023, art. 212, nb 13). Nie można jednak pominąć, że z literalnego brzmienia art. 212 § 2 *ab initio* k.p.c. – inaczej niż z art. 5 k.p.c. – nie wynika, by pouczenia nie mogły być udzielane stronie zastępowanej przez fachowego pełnomocnika. Takiego postrzegania nie zmienia dalsza części przepisu dotycząca pouczenia o możliwości ustanowienia pełnomocnika. Artykuł 212 § 2 k.p.c. może być bowiem odczytywany jako zawierający w sobie dwie normy – odnośnie do pouczeń każdej ze stron oraz co do instruowania strony działającej bez pełnomocnika o potrzebie jego ustanowienia.

Po drugie, pouczenia są udzielane planowo odnośnie do pewnego zbioru uprawnień i powinności procesowych, jak ma to miejsce np. w wypadku pouczeń udzielanych wraz z doręczeniem pierwszego pisma sądowego w sprawie zgodnie z art. 205² § 1 i 2 k.p.c. Co przy tym istotne, pouczenia te nie są udzielane stronie zastępowanej przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej. Dodatkowo w myśl art. 205² § 3 k.p.c. powyższych pouczeń nie udziela się także, jeśli stroną jest Skarb Państwa, jednostka samorządu terytorialnego, państwowa osoba prawna, organ emerytalny lub rentowy, bank, spółdzielcza kasa oszczędnościowo-kredytowa, zakład ubezpieczeń, zakład reasekuracji, fundusz inwestycyjny lub dom maklerski, o ile przewodniczący nie uznał, że udzielenie pouczenia jest konieczne. Podobnie „pakietowe” pouczenia są udzielane stosownie do art. 210 § 2¹ k.p.c. stronom niereprezentowanym przez fachowych pełnomocników co do kwestii istotnych z perspektywy dalszego toku sprawy oraz zgodnie z art. 205^{4a} § 1 k.p.c. co do organizacji posiedzenia przygotowawczego bezpośrednio stronom przy wezwaniu na to posiedzenie. Te ostatnie pouczenia nie są również kierowane do podmiotów publicznych i uczestników rynku finansowego (określonych w art. 205² § 3 k.p.c.).

Po trzecie, ustawodawca przewiduje obowiązek udzielania pouczeń na wypadek zastosowania norm wywołujących dla strony negatywne skutki procesowe. Tak też np. organ procesowy poucza stronę o możliwości rozliczenia kosztów procesu na zasadzie zawinienia (art. 103 § 4 k.p.c.), uchybienia formie dokonania czynności procesowej przy wykorzystaniu systemu teleinformatycznego (art. 125 § 2¹ k.p.c.), konsekwencjach niepoinformowania sądu o zmianie swego adresu zamieszkania (art. 136 § 2 k.p.c.), czy o możliwości zastosowania środków sankcjonujących nadużycie prawa procesowego (art. 226² § 1 k.p.c.). W przywołanych przepisach nie odniesiono się w żaden sposób do

kwalifikacji podmiotowych stron, w tym do wyłączenia obowiązku pouczenia w stosunku do stron reprezentowanych przez profesjonalnych pełnomocników.

Po czwarte, pouczenia są udzielane co do sposobu i terminu składania wniosku o uzasadnienie orzeczenia oraz wnoszenia środków zaskarżenia, na co wskazuje chociażby regulacja art. 191¹ § 4 k.p.c., art. 327 § 1 i 4 k.p.c., czy art. 331 § 3 i 4 k.p.c. Zasadą w takich wypadkach jest to, że instrukcje dotyczące zaskarżania nie są kierowane do stron zastępowanych przez adwokatów, radców prawnych, rzeczników patentowych lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej.

Po piąte, w Kodeksie postępowania cywilnego unormowano inne jeszcze wypadki, w których za celowe uznano informowanie stron o ich uprawnieniach lub powinnościach procesowych. Przykładowo strony poucza się o warunkach skutecznego zgłoszenia zamiaru zdalnego uczestnictwa w posiedzeniu (art. 151 § 5 k.p.c.), czy możliwości rozpoznania apelacji na posiedzeniu niejawnym (art. 373¹ k.p.c.).

Dodatkowo prawodawca wprowadza teksty pouczeń do formularzy stosowanych w postępowaniu cywilnym. Wzory oświadczeń o stanie rodzinnym, majątku, dochodach i źródłach utrzymania określone w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości a składane na potrzeby ustanowienia pełnomocnika z urzędu (art. 117¹ § 6 k.p.c.) lub zwolnienia od kosztów sądowych (art. 9 pkt 2 u.k.s.c.⁶), zawierają niezbędne pouczenia dla stron co do sposobu wypełnienia, skutków niezłożenia lub złożenia nieprawdziwego oświadczenia. Podobnie urzędowe formularze do wnoszenia pism procesowych, których wzory określa w rozporządzeniu Minister Sprawiedliwości, powinny zawierać niezbędne pouczenia dla stron co do sposobu ich wypełniania, wnoszenia i skutków niedostosowania pisma do tych wymagań (art. 125 § 3 k.p.c.).

3. Typizacja pouczeń ze względów podmiotowych

Na tle powyższych uwag można jednoznacznie stwierdzić, że w kontekście udzielania pouczeń ustawodawca rozróżnia 3 grupy podmiotów: 1) strony niereprezentowane przez kwalifikowanych pełnomocników, 2) strony reprezentowane przez kwalifikowanych pełnomocników, 3) strony posiadające szczególną kwalifikację podmiotową określoną w art. 205² § 3 k.p.c. (tj. podmioty publiczne i uczestnicy rynku finansowego). Powstaje w tym miejscu pytanie, czy taki podział jest konsekwentny oraz uzasadniony.

⁶ Ustawa z 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (t.j., Dz. U. z 2024 r., poz. 959).

W pierwszej kolejności należy wziąć pod uwagę wyjątek dotyczący Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego, państwowych osób prawnych, organów emerytalnych lub rentowych, banków, spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych, zakładów ubezpieczeń, zakładów reasekuracji, funduszy inwestycyjnych oraz domów maklerskich. Założeniem takiej regulacji było to, że organy działające w imieniu państwa lub samorządu terytorialnego oraz Zakład Ubezpieczeń Społecznych powinny znać treść przepisów prawa powszechnie obowiązującego. Z kolei uczestnicy rynku finansowego mają nie otrzymywać pouczeń ze względu na ich profesjonalizm, skalę działalności, faktyczną pozycję gospodarczą oraz możliwość korzystania z wyspecjalizowanych służb prawnych. Przyjęto, że „pouczanie tych podmiotów o kwestiach tak elementarnych jak ogólne przepisy procedury cywilnej nie jest konieczne” (Uzasadnienie, s. 20-21).

Jednakże podmiotom wskazanym w art. 205² § 3 k.p.c. nie udziela się pouczeń w ograniczonym zakresie wynikającym z regulacji art. 205² § 1 i 2 k.p.c. oraz art. 205^{4a} § 1 k.p.c. Rozwiązanie takie razi swoją niekonsekwencją. Jednocześnie bowiem ustawodawca nie zdecydował się zrezygnować z udzielania podmiotom publicznym oraz uczestnikom rynku finansowego innych obligatoryjnych pouczeń, jak choćby wskazanych w art. 210 § 2¹ k.p.c., czy dotyczących wnoszenia środków zaskarżenia, które również mogłyby zostać uznane za instrukcje odnośnie do podstawowych przepisów proceduralnych. Trafnie podnosi się również w literaturze przedmiotu, że niezrozumiałe jest nieobjęcie zakresem normy z art. 205² § 3 k.p.c. np. podmiotów z częściowym udziałem Skarbu Państwa, czy dużych spółek działających poza rynkiem finansowym (Dziurda, 2023, s. 194).

Z kolei jeśli chodzi o rezygnację z udzielania pouczeń dla stron reprezentowanych przez kwalifikowanych pełnomocników, to rozwiązanie takie uzasadnianie jest względami systemowymi, celowościowymi i aksjologicznymi (Wiśniewski, 2024, s. 83; Łazarska, 2013, s. 212-214; Łazarska, Szanciło, 2023, art. 212, nb 13; Zembrzusi, 2016, s. 851; Pietrkowski, 2012, 54-55; Ereciński, Weitz, 2010, s. 17; Ryłski, 2009, s. 228-232; Góra-Błaszczkowska, 2005, s. 90-91; Harla, 2003, s. 98-99; Osowy, 2003, s. 118-122; Cieśliński, 1999, s. 101-103).

Przyjmuje się, że pouczenia powinny być udzielane w niezbędnym zakresie, gdy czynności podejmuje osoba nieporadna lub nieznająca dostatecznie prawa. Chodzi zatem o udzielenie koniecznego wsparcia laikom, tak by rozumieli toczące się postępowanie i pojmowali znacznie dokonywanych czynności procesowych. Pouczenia nie mogą jednak zastępować profesjonalnej pomocy prawnej, bądź też prowadzić do faworyzacji jednej ze stron (Bodio, 2020, s. 264-268). W tym sensie informowanie stron o ich uprawnieniach i

powinnościach procesowych ma sprzyjać realizacji zasady równości stron, a nie zaburzać ich równowagę. Podobnie udzielanie pouczeń nie ma ograniczać kontradiktoryjności postępowania. Wobec powyższego rezygnacja z udzielania pouczeń względem stron reprezentowanych przez kwalifikowanych pełnomocników jest tłumaczona oczekiwanym stanem świadomości danej klasy podmiotów, która nie wymaga dodatkowego wsparcia ze strony organów procesowych. Co więcej, udzielanie pouczeń stronom działającym z kwalifikowanymi pełnomocnikami mogłoby stanowić zagrożenie dla równowagi stron procesu, jeśli chodzi o instrukcje udzielane fakultatywnie. Ryzyko takie istniałoby zwłaszcza wówczas, gdy pełnomocnik posiadający większą wiedzę i doświadczenie procesowe mógłby uczynić z pouczenia użytek na korzyść reprezentowanej strony, która nie byłaby osiągalna dla przeciwnika procesowego działającego bez zastępstwa procesowego.

Ponadto rezygnację z udzielania pouczeń niektórym kategoriom podmiotów można tłumaczyć brakiem wpływu pouczenia na realną sytuację procesową strony. W orzecznictwie dostrzegalny jest pogląd, zgodnie z którym błędne pouczenie skierowane do strony lub brak pouczenia nie może usprawiedliwiać wadliwych czynności pełnomocnika⁷. Abstrahując od oceny zasadności takiego poglądu, można wnioskować, że skoro udzielone pouczenie nie miałoby znaczenia dla strony reprezentowanej przez kwalifikowanego pełnomocnika, to uzasadnione jest odstąpienie od udzielania pouczeń.

W powyższym kontekście można również próbować tłumaczyć brak pouczeń kierowanych do stron zastępowanych przez adwokatów, radców prawnych, rzeczników patentowych i Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej względami szacunku do ich profesjonalizmu. Jako swoisty nietakt można potraktować udzielanie instrukcji kwalifikowanemu pełnomocnikowi, w sytuacji gdy powinien znać podstawowe regulacje procesowe.

Wreszcie brak pouczenia określonej klasy podmiotów odnośnie do ich sytuacji procesowej można tłumaczyć względami ekonomiki. Z jednej strony ogranicza się bowiem czynności aparatu administracyjnego i koszty jego działania, chociażby w zakresie zaniechania drukowania i wysyłania korespondencji. Z drugiej strony nieudzielanie pouczeń może pozytywnie wpływać na czas rozpoznawania spraw. Przykładem w tym zakresie jest odstąpienie od instruowania stron co do terminów i sposobu wnoszenia

⁷ Uchwała SN z 8.11.2019 r., III CZP 22/19, OSNC 2020, nr 5, poz. 39; postanowienie SN z 16.9.1997 r., III CZ 45/97, OSP 1998, nr 4, poz. 88; postanowienie SN z 1.12.1998 r., III CZ 143/98, Legalis; postanowienie SN z 17.7.2008 r. II CZ 54/08, Legalis.

środków zaskarżenia. Jeśli sąd rozpoznaje więcej spraw jednego dnia na posiedzeniach jawnych, to rezygnacja z powyższych czynności może zaoszczędzać pewien czas podczas każdego posiedzenia. Skumulowana oszczędność czasu może zaś pozwolić na wygospodarowanie dodatkowego terminu na rozpoznanie innych spraw podczas tej samej wokandy sądowej.

Należy jednak zwrócić uwagę, że na gruncie obowiązującej regulacji procesowej nie dokonano konsekwentnego podziału odnośnie do zróżnicowania pouczeń ze względu na kwalifikację podmiotową strony. Choć zwykle przyjmuje się, że pouczenia powinny być kierowane do stron niezastępowanych przez kwalifikowanych pełnomocników, to jednak wniosek taki nie jest oczywisty na gruncie szeregu przepisów dotyczących omawianej materii. Co więcej, ustawodawca w kolejnych normach (np. art. 5, art. 205² § 1, art. 210 § 2¹ k.p.c.) wyraźnie zaznacza, że pouczenia nie są kierowane do stron zastępowanych przez kwalifikowanych pełnomocników. Rozumując *a contrario* należy przyjmować, że o ile w Kodeksie postępowania cywilnego wprost nie wyłączono udzielania pouczeń stronom zastępowanym przez adwokatów, radców prawnych, rzeczników patentowych lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej, o tyle aktualizuje się obowiązek bądź możliwość instruowania stron co do ich sytuacji procesowej. Wówczas limitowanie udzielania pouczeń może być co najwyżej uzasadnione w wypadku ich fakultatywnego charakteru oraz wyłącznie przez pryzmat względów celowościowych, funkcjonalnych, bądź aksjologicznych.

Ponadto nie można pominąć, że niekiedy z przyczyn faktycznych rozróżnienie sytuacji stron reprezentowanych przez kwalifikowanych pełnomocników i działających bez takiego zastępstwa jest sztuczne. Przykładowo dochodzi do udzielania pouczeń pozwanym przy doręczeniu pierwszego pisma w sprawie, kiedy z oczywistych względów strona nie ustanowiła jeszcze pełnomocnika procesowego. Jednakże pozwany może niezwłocznie udzielić pełnomocnictwa procesowego adwokatowi lub radcy prawnemu, który zyska również szansę zapoznania się z treścią pouczeń. Podobnie strona może korzystać z pomocy kwalifikowanego pełnomocnika, jednak nie udzielać mu pełnomocnictwa procesowego. W tej sytuacji strona taka może być adresatem szeregu pouczeń, choć *de facto* korzysta z usług profesjonalisty. Wreszcie fachowi pełnomocnicy mogą być konfrontowani z treścią pouczeń zawartych w urzędowych formularzach, z których korzystanie jest wymagane przy dokonywaniu niektórych czynności procesowych.

4. Zadania realizowane przez pouczenia

Poszukując odpowiedzi na pytanie, czy rozróżnienie sytuacji stron ze względu na ich kwalifikacje podmiotowe w kontekście udzielania pouczeń jest zasadne, należy zastanowić się, jakie zadania są realizowane przez pouczenia. W tym zakresie można wskazać na kilka istotnych aspektów.

Pouczenia służą zapewnieniu równości stron (Góra-Błaszczkowska, 2025, s. 916, 931; Gajda-Roszczyńska, 2021, s. 137, Bodio 2020, s. 266; Łazarska, 2013, s. 212) i ochronie strony słabszej (Wiśniewski, 2024, s. 75; Bodio 2020, s. 266-267). Informując stronę – gdy ta jest nieporadna lub niedoświadczona – o jej sytuacji procesowej, organ zmierza do zniwelowania dysproporcji pomiędzy stronami. Jeśli bowiem druga strona jest podmiotem dobrze zorganizowanym, doświadczonym, bądź korzystającym z profesjonalnej pomocy prawnej, pozostawienie przeciwnika procesowego samemu sobie mogłoby prowadzić do istotnego zaburzenia równowagi pomiędzy uczestnikami postępowania. To z kolei nie sprzyjałoby rzetelnemu procedowaniu w danej sprawie cywilnej (Cieślak, 2008, s. 55; Łazarska, 2012, s. 384-395; 447-481; Feliga, 2023, art. 5, nb 2).

Ponadto udzielanie pouczeń gwarantuje realizację prawa do sądu (Wiśniewski, 2024, s. 83). Zgodnie z art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej każdy ma prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia jego sprawy. W ramach tego pojęcia mieści się prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej, zgodnie z wymogami rzetelnego postępowania⁸. We właściwie uformowanym postępowaniu powinno przewidywać się możliwość dokonywania pouczeń stronom, tak by proces był dla nich przejrzysty i zrozumiały (Łazarska, 2013, s. 210; Łazarska, 2023, s. 108).

Pouczenia są związane także z zapewnieniem pewnego minimalnego standardu postępowania, co ściśle wiąże się z kwestią przestrzegania zasady równości stron i zapewnienia rzetelności postępowania (Feliga, 2023, art. 5, nb 2). Istnienie obowiązku informacyjnego organów procesowych pełni zatem funkcję gwarancyjną. Umożliwia stronie rzeczywisty i świadomy udział w postępowaniu. W konsekwencji w skrajnych przypadkach nieudzielenie stronie wymaganego pouczenia może wiązać się z pozbawieniem strony możliwości obrony jej praw, a w rezultacie nieważnością

⁸ Wyrok TK z 15.4.2008 r., P 26/06, OTK-A 2008, nr 3, poz. 42; wyrok TK z 10.7.2006 r., K 37/04, OTK-A 2006, nr 7, poz. 79; wyrok SN z 15.3.2023 r., II CSKP 263/22, LEX nr LEX nr 3549888.

postępowania na podstawie art. 379 pkt 5 k.p.c.⁹ (Wiśniewski, 2024, s. 83; Łazarska, Szanciło, 2023, art. 212, nb 9; Góra-Błaszczkowska, 2008, s. 342).

Udzielanie pouczeń może mieć też znaczenie stymulujące dla stron, tzn. zachęcać je do podjęcia określonych aktywności oraz w niektórych wypadkach sprzyjać usprawnieniu i przyspieszeniu procesów cywilnych (Góra-Błaszczkowska, 2025, s. 942). Strona, która zna oraz rozumie swoje obowiązki i uprawnienia procesowe może świadomie podejmować właściwe decyzje odnośnie do toczącego się postępowania, a tym samym przyczyniać się do lepszej organizacji procesu oraz skrócenia czasu jego trwania.

Aktywność organów procesowych w zakresie realizacji obowiązków informacyjnych przewidzianych ustawą stanowi również wyraz lojalności procesowej (Łazarska 2013, s. 280; Łazarska 2012, s. 531; Łazarska 2011, s. 39). Jeżeli sąd lub przewodniczący komunikują w odpowiedni sposób oczekiwania względem strony i informują o jej sytuacji procesowej, to działania takie może pogłębiać zaufanie do organów procesowych. W ten sposób budowane jest pożądane nastawienie do sądu i wymiaru sprawiedliwości (Łazarska 2012a, s. 61), a także kształtowana jest świadomość prawna wśród uczestników postępowania.

Ostatecznie należy mieć na względzie, że problematyka udzielania pouczeń w licznych przypadkach wiąże się z możliwością wyciągnięcia negatywnych konsekwencji procesowych wobec strony, która uchybia przepisom postępowania lub zachowuje się w sposób naganny, który wymaga zastosowania sankcji procesowych. Przykładem w tym zakresie może być uzależnienie zastosowania środków represyjnych w reakcji na nadużycie prawa procesowego od udzielenia uprzedniego pouczenia (art. 226² § 1 k.p.c.) oraz konieczność wcześniejszego pouczenia o fikcji doręczenia, jeśli strona nie zawiadomi o zmianie miejsca zamieszkania (art. 136 § 2 k.p.c.)¹⁰.

5. Wątpliwości dotyczące kategoryzacji stron w odniesieniu do udzielania pouczeń

Mając na względzie, że ustawodawca rozróżnia trzy grupy podmiotów w zakresie udzielania pouczeń (strony niereprezentowane przez kwalifikowanych pełnomocników, strony reprezentowane przez takich pełnomocników oraz podmioty publiczne i

⁹ Wyrok SN z 15.3.2023 r., II CSKP 263/22, LEX nr 3549888; wyrok SN z 11.10.2012 r., III CSK 12/12, LEX nr 1276223.

¹⁰ Postanowienie SN z 21.11.2001 r., I CKN 470/00, Legalis; postanowienie SN z 8.7.1998 r., III CKN 521/98, Legalis.

uczestników rynku finansowego), należy zastanowić się, czy podział taki jest uzasadniony. W tym zakresie powstają wątpliwości w kilku obszarach: realizacji zasady równości, prawa do sądu, budowania pożądanых relacji pomiędzy podmiotami postępowania, kształtowania świadomości prawnej oraz rzeczywistego wpływu rezygnacji z pouczeń na sprawność i szybkość postępowania.

Odnosząc się do zasady równości trzeba zwrócić uwagę, że zgodnie z art. 32 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wszyscy są wobec prawa równi oraz mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. W tym kontekście wydawałoby się, że kwestia równego traktowania powinna dotyczyć również udzielania pouczeń. Oczywiście jest jednak, że zasada równości nie wymaga takiego samego postępowania względem wszystkich podmiotów, lecz wyłącznie wobec podmiotów znajdujących się w tożsamej sytuacji. Innymi słowy, zasada równości dopuszcza stosowanie kryteriów różnicujących, jeśli te mają obiektywnie uzasadniony charakter¹¹ (Góra-Błaszczykowska, 2025, s. 913). Tak też w kontekście pouczeń należy zastanowić się, czy wyodrębnienie danej kategorii podmiotów, wobec których nie aktualizuje się obowiązek informacyjny organów procesowych, opiera się na uzasadnionej przesłance.

Jeśli chodzi o podmioty wskazane w art. 205² § 3 k.p.c., to powstają wątpliwości co do zasadności zastosowanego kryterium wyodrębnienia tej klasy uczestników postępowania (Dziurda, 2023, s. 194). O ile zwykle nie można odmówić wysokiego stopnia profesjonalizacji uczestnikom rynku finansowego oraz licznym podmiotom publicznym, o tyle w grupie tej mieszczą się też małe jednostki samorządu terytorialnego, które mogą nie posiadać dostatecznego zaplecza organizacyjnego i służb prawnych. Ponadto w tej grupie podmiotów nie ujęto dużych przedsiębiorców, którzy nie są uczestnikami rynku finansowego, ale korzystają w szerokim zakresie z pomocy wyspecjalizowanych doradców i cechują się wysokim profesjonalizmem działania¹². Jednocześnie nie można zapominać, że w wypadku podmiotów publicznych i uczestników rynku finansowego zakres rezygnacji z udzielania pouczeń jest wybiórczy, co wskazuje na brak racjonalności działań ustawodawczych.

W przypadku stron reprezentowanych przez profesjonalnych pełnomocników istnieje dostateczne kryterium różnicujące. Posiadane przez adwokatów, radców prawnych, rzeczników patentowych i radców Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej

¹¹ Por. wyrok TK z 5.11.1997 r., K 22/97, OTK 1997, Nr 3–4, poz. 41; orzeczenie TK z 24.10.1989 r., K 6/89, OTK 1989, poz. 7; orzeczenie TK z 12.12.1994 r., K 3/94, OTK 1994, nr 2, poz. 42.

¹² Mowa w tym wypadku np. o dostawcach usług masowych.

wiedza i doświadczenie zawodowe uzasadniają odmienne ich traktowanie w odniesieniu do informowania o przysługujących stronie prawach i powinnościach procesowych. Nie oznacza to jednak całkowitego wykluczenia możliwości udzielania pouczeń tej kategorii podmiotów. W orzecznictwie przekonująco wskazuje się, że nawet jeśli strona jest reprezentowana przez kwalifikowanego pełnomocnika, to z zasady demokratycznego państwa prawa (art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej) oraz prawa do rzetelnego załatwienia sprawy (art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej) wynika, że na sądzie spoczywają pewne obowiązki informacyjne, które nie kolidują z ogólnym unormowaniem art. 5 k.p.c. ani zasadą kontrydiktoryjności. Obowiązek udzielania pewnych pouczeń wynika bowiem z konieczności realizacji konstytucyjnego prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy¹³.

Choć zatem w doktrynie ugruntował się pogląd, że ze względu na poszanowanie zasady równości i ochronę strony słabszej brakuje obowiązku udzielania procesowych pouczeń stronie reprezentowanej przez kwalifikowanego pełnomocnika w (Wiśniewski, 2024, s. 83; Łazarska, 2013, s. 212-214; Zembruski, 2016, s. 851; Pietrkowski, 2012, 54; Ereciński, Weitz, 2010, s. 17; Rylski, 2009, s. 228; Góra-Błaszczkowska, 2005, s. 90; Harla, 2003, s. 98; Osowy, 2003, s. 118; Cieśliński, 1999, s. 101), o tyle stawianie kategorycznej tezy w tym przedmiocie jest zbyt daleko idące. Przemawiają za tym dwie okoliczności. Po pierwsze, niektóre pouczenia udzielane są w sposób mechaniczny, jak np. przy pierwszym doręczeniu pisma sądowego, czy odnoszące się do terminu i sposobu wniesienia środka zaskarżenia od orzeczenia wydanego na posiedzeniu niejawnym. Skierowanie do pełnomocnika zestandaryzowanego formularza zawierającego pouczenia nie zaburza w żaden sposób równowagi stron. Nie daje też stronie reprezentowanej przez fachowego pełnomocnika przewagi procesowej. Podobnie mając na względzie wskazania ekonomiki procesowej udzielanie pouczeń w tego rodzaju przypadkach jest indyferentne. Skoro zasadniczo doręczenia pełnomocnikom procesowym są dokonywane w portalu informacyjnym zgodnie z art. 131^{1a} § 1 k.p.c., a pouczenia są udzielane przy okazji podejmowania innych czynności, to wykonanie obowiązku informacyjnego przez organ procesowy ani nie zwiększa kosztów postępowania, ani nie wydłuża biegu procesu.

Znacznie ostrożniej należy natomiast podejść do pouczeń, które organ procesowy udziela odnośnie do skonkretyzowanej sytuacji procesowej strony, jak ma to miejsce na

¹³ Wyrok SN z 20.1.2016 r., V CSK 294/15, Legalis; uchwała SN z 11.6.2015 r., III CZP 112/14, OSNC 2015, nr 11, poz. 127.

gruncie art. 5 i art. 212 § 2 k.p.c. W takich wypadkach powinno podchodzić się powściągliwie do kwestii udzielania pouczeń stronom zastępowanym przez kwalifikowanych pełnomocników, w szczególności by nie naruszać zaufania drugiej strony do działalności wymiaru sprawiedliwości, kontradiktoryjności postępowania i zasady równości. Jednakże generalne wyłączenie możliwości udzielania takich pouczeń – na co zwrócono już uwagę powyżej – nie jest uzasadnione. Kluczowe pozostaje w tym wypadku dobranie proporcjonalnych środków służących wyważeniu kolidujących ze sobą praw i interesów zgodnie z zasadą proporcjonalności obowiązującą w postępowaniu cywilnym (Olaś, 2024, s. 56, 459). To z kolei skłania do refleksji nad zasadnością obowiązywania art. 5 k.p.c. w obecnym kształcie oraz co do pożądanego kierunku wykładni art. 212 § 2 k.p.c.

Na koniec należy zauważyć, że zrezygnowanie z pouczeń odnośnie do stron reprezentowanych przez kwalifikowanych pełnomocników budzi wątpliwości w zakresie potrzeby budowania pożądaných relacji pomiędzy podmiotami postępowania w duchu lojalności procesowej. Sytuacje, w których sąd instruuje stronę co do jej powinności i uprawnień, może sprzyjać zaufaniu do aparatu państwa oraz pozytywnie wpływać na prawidłowość działań podejmowanych przez uczestników postępowania. Nadużyciem byłoby natomiast twierdzenie, że fachowi pełnomocnicy nie mogą pod żadnym pozorem dopuszczać się uchybień procesowych a sąd nie może ich korygować. Prowadziłoby to do skrajnego formalizmu postępowania oraz budowania wyższego wzorca staranności wobec pełnomocników niż samych organów procesowych¹⁴.

Równolegle udzielanie pouczeń procesowych może być pożądane w okresach wzmożonej aktywności legislacyjnej. Przykładem w tym zakresie jest rozbudowanie systemu środków zaskarżenia i pojawiające się wątpliwości co do tego, czy w danym przypadku stronie przysługuje zażalenie o charakterze dewolutywnym, czy tzw. zażalenie poziome. Obiekcje, czy w danym wypadku środek wnoszony przez stronę powinien być rozpoznawany przez sąd wyższego rzędu, czy ten sam sąd w innym składzie sędziowskim, dotyczą zresztą nie tylko stron, ale i samych organów procesowych. Udzielenie wobec tego instrukcji stronie zastępowanej przez kwalifikowanego pełnomocnika może służyć

¹⁴ Przykładowo, jeśli sąd dopuści się uchybienia przepisom postępowania, zgodnie z art. 162 § 1 k.p.c. powinnością strony jest zwrócenie na to uwagi tak, by sąd mógł skorygować swój błąd. Podobnie jeśli sąd I instancji naruszy przepisy postępowania, to błędy w tym zakresie mogą być rugowane na etapie postępowania odwoławczego. Równolegle kategoryczne traktowanie błędów pełnomocników i wykluczenie możliwości ich naprawiania oraz zwracania na nie uwagi przez organ procesowy raziłoby nadmiernym rygoryzmem i nie znajdowało aksjologicznego uzasadnienia.

wyjaśnieniu spornej kwestii oraz wpłynąć na usprawnienie postępowania odwoławczego. Nie zmienia to jednak faktu, że o ile udzielanie pouczeń powinno być dopuszczalne, o tyle należy zachowywać odpowiednie proporcje i rozagę w dokonywaniu takich zabiegów procesowych.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że kategoryzacja stron pod kątem udzielania pouczeń nie jest w pełni uzasadniona. Przyjęte przez ustawodawcę założenia nie są konsekwentne i pozostają w części sprzeczne z zadaniami, które powinny być realizowane przez pouczenia. W konsekwencji otwarta pozostaje dyskusja nad optymalnym kształtem udzielania pouczeń w postępowaniu cywilnym. Postulować należy rezygnację z rozwiązania statuowanego w art. 205² § 3 k.p.c. oraz uelastycznienie w zakresie instruowania stron reprezentowanych przez fachowych pełnomocników. Taki kierunek wydaje się o tyle racjonalny, że sam ustawodawca nie jest w konsekwentny, a praktyka orzecznicza dopuszcza wyjątki od rezygnacji z udzielania pouczeń stronom zastępowanym przez kwalifikowanych pełnomocników.

BIBLIOGRAFIA:

- Bodio J. (2020), *Warunki udzielania przez sąd pouczeń na podstawie art. 5 k.p.c. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2019 r. (II PK 307/17, LEX nr 2626246)*, „Studia Iuridica Lublinensia”, 1.
- Cieślak S. (2008), *Formalizm postępowania cywilnego*, C.H. Beck, Warszawa.
- Cieśliński M. (1999), *W kwestii stosowania art. 5 k.p.c.*, „Przegląd Sądowy”, 4.
- Dziurda M. (2023), *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz do nowelizacji z 2023 roku*, Wolters Kluwer, Warszawa
- Ereciński T., Weitz K. (2010), *Prawda i równość stron w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, w: Ereciński T., Weitz K. (red.), *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania cywilnego. Serock k. Warszawy. 24–26 września 2009 r.*, Lexis Nexis, Warszawa.
- Feliga P. (2023), w: Szanciło T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, C.H. Beck, Warszawa.
- Gajda-Roszczyńska K. (2021), *Pouczenie o prawdopodobnym wyniku sprawy (art. 156¹ k.p.c.) i możliwości rozstrzygnięcia na innej podstawie prawnej (art. 156² k.p.c.), a zasada uprzywilejowania według wyboru konsumenta w tzw. sprawach frankowych*, w: Dziurda M., Zembruski T. (red.), *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego - konsekwencje zmian*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Góra-Błaszczkowska A. (2005), *Zasada równości stron w aspekcie zmiany przepisów art. 5 i 212 k.p.c. i wynikających z nich obowiązków sądu w postępowaniu cywilnym (uwagi na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego)*, „Przegląd Sądowy”, 10.

- Góra-Błaszczkowska A. (2008), *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, C.H. Beck, Warszawa.
- Góra-Błaszczkowska A. (2025), *Zasada równości*, w: Błaszczak Ł., Studzińska J. (red.), *System Postępowania Cywilnego. Tom 1. Instytucje postępowania cywilnego*, C.H. Beck, Warszawa
- Harla G. (2003), *Udzielanie przez sąd stronom i uczestnikom postępowania cywilnego wskazówek w świetle art. 5 k.p.c. (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, „Przegląd Sądowy” 10
- Kaczyński M. (2020), w: Góra-Błaszczkowska A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. IB, C.H. Beck, Warszawa.
- Kaczyński M., Muliński M. (2022), *Postępowanie odrębne w sprawach z zakresu prawa pracy*, w: Machnikowska A. (red.), *System Postępowania Cywilnego. Tom 6. Postępowania odrębne*, C.H. Beck, Warszawa.
- Łazarska A. (2011), *Zaufanie jako kategoria prawna w procesie cywilnym*, „Polski Proces Cywilny”, 2.
- Łazarska A. (2012), *Rzetelny proces cywilny*, Wolters Kluwer, Warszawa
- Łazarska A. (2012a), *Sędziowskie kierownictwo postępowaniem*, „Polski Proces Cywilny”, 5.
- Łazarska A. (2013), *Sędziowskie kierownictwo postępowaniem cywilnym przed sądem pierwszej instancji*, Wolters Kluwer, Warszawa
- Łazarska A. (2023), *Gwarancje rzetelnego procesu a bariery fi skalne w dostępie do sądu cywilnego*, w: Godlewski M., Łazarska A. (red.), *Rzetelne postępowanie sądowe. Standardy strasburskie*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Łazarska A., Szanciło T. (2023), w: Szanciło T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, C.H. Beck, Warszawa
- Miczek Z. (2021), *Czy adwokat, jako kwalifikowany pełnomocnik procesowy profesjonalnie świadczący w ramach zawodu usługi prawne, musi przewidywać charakter prawny orzeczenia referendarza sądowego – uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z 8.11.2019 r. (III CZP 22/19)*, „Palestra”, 10.
- Olaś A. (2024), *Zasada proporcjonalności w postępowaniu cywilnym*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Osowy P. (2003), *Aktywność informacyjna sądu a ustawowe granice pomocy stronie – rozważania na tle art. 5 k.p.c.*, „Rejent”, 7–8.
- Pietrkowski H. (2012), *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, LexisNexis, Warszawa.
- Rylski P. (2009), *Działanie sądu z urzędu a podstawa faktyczna wyroku cywilnego*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw* (2022), Sejm IX kadencji, druk sejmowy nr 2650.
- Wiśniewski T. (2024), *Ochrona sądowa tzw. strony słabszej na gruncie przepisów kodeksu postępowania cywilnego (zagadnienia wybrane)*, „Państwo i Prawo”, 5.
- Zamojski Ł. (2024), w: Rylski P. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa

Zembrzusi T. (2016), *Pouczanie strony występującej w procesie cywilnym bez zawodowego pełnomocnika co do wnoszenia środków zaskarżenia*, w: Boratyńska M. (red.), *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, Wolters Kluwer, Warszawa.